

Învățământul superior de gestiune, între „mcdonaldizare” și căutarea excelenței

■

Ion Ionașcu

Profesor universitar doctor
Academia de Studii Economice București

Abstract. *The purpose of this paper is to analyse the extent to which the McDonaldisation of society (Ritzer, 2003) affects the university and management sciences education in particular. The paper brings forward to discussion the McDonaldisation phenomenon in the Romanian economic studies faculties, also pleading for an institutional recognition of management sciences in Romanian University.*

Key words: McDonaldisation of society; management sciences education; McUniversity; Romanian economic studies faculties.

■

În ultimii ani sociologii vorbesc tot mai mult de *mcdonaldizarea* societății, fenomen care atinge în diverse grade aproape toate domeniile vieții sociale, de la stil de viață și petrecerea timpului liber până la învățământ și religie. *Mcdonaldizarea* societății a fost definită ca „procesul prin care principiile restaurantului fast-food încep să domine din ce în ce mai multe sectoare în societatea americană, precum și în restul lumii” (Ritzer, 2003). În continuare ne propunem să analizăm incidența acestui fenomen asupra învățământului superior din domeniul gestiunii afacerilor și, în special, asupra celui românesc.

1. Aspecte ale dezvoltării învățământului și cercetării științelor de gestiune pe plan internațional

Din capul locului trebuie să recunoaștem că în comparație cu alte activități, cum sunt restaurantele fast-food, *mcdonaldizarea* universității este mai

puțin evidentă, fiind „un fenomen cu două fețe”, care prezintă avantaje și dezavantaje. Majoritatea sistemelor *mcdonaldizate* sunt creații americane (mâncăruri, băuturi și modă americane, distracții americane, modele sociale americane etc.) și se exportă în toată lumea. Însă, putem spune că un fenomen similar s-a produs și în domeniul educației superioare din domeniul gestiunii afacerilor, deoarece, după cel de-al doilea război mondial, tehnicile de gestiune de la Harvard Business School au fost preluate de școlile de afaceri (*business schools*, în engleză) din multe țări europene. De altfel, autonomizarea *științelor de gestiune* (*management sciences*, în engleză) ca un domeniu distinct al cunoașterii științifice s-a realizat mai întâi în SUA, în prima parte a secolului al XX-lea, sub impulsul dezvoltării teoriei tayloriste privind organizarea științifică a producției, ca mai apoi acest proces să se propage și în țările europene (prima semnalare în SUA se consideră în anul 1954, sub denumirea de *management sciences*, iar în 1970

Învățământul superior de gestiune, între „mcdonaldizare” și căutarea excelenței

sunt recunoscute oficial în Franța sub apelativul *sciences de gestion*). Obiectul general al științelor de gestiune poate fi definit ca studiul manierei de a conduce, de a dirija, de a structura și de a dezvolta o organizație (întreprindere, instituție publică etc.), iar dezvoltarea teoriei tayloriste, la începutul secolului al XX-lea, privind organizarea științifică a muncii poate fi considerată ca debutul gestiunii firmei ca un domeniu nou al cunoașterii științifice.

Recunoșterea științelor de gestiune ca un domeniu distinct al științelor sociale nu are încă unanimitatea, fiind un proces de durată, similar cu cel al recunoșterii științelor economice. De exemplu, pentru acordarea premiului Nobel în domeniul economic au trebuit câteva decenii ca să fie recunoscute și cercetările economiștilor. Deși începând cu anul 1901 se acordă premiul Nobel, potrivit voinței fondatorului autorilor de „descoperiri științifice care au contribuit de o manieră semnificativă la binele umanității” sau au adus acesteia „servicii incomparabile”, pentru domeniul economic acesta a fost instituit abia în anul 1968. Aceasta se explică prin faptul că economia a avut o recunoaștere târzie ca știință, în comparație cu alte domenii din științele exacte, cum sunt fizica sau chimia. Apoi, la începutul secolului al XX-lea, când a fost creat premiul Nobel, economia nu era obiectul învățământului universitar și doar „în anii 1930 economia a putut fi recunoscută, puțin câte puțin, ca o știință și, în primele momente, numai de câteva mici grupuri de economiști. După cel de-al doilea război mondial, facultăți de economie au fost create aproape peste tot”.

Modelul de învățământ MBA (*Master of Business Administration*) este tot un concept educativ american, preluat și de universitățile europene, care oferă o pregătire managerială post-universitară, model care s-a impus la nivel mondial. MBA constă într-un program cu durată de unu-doi ani care oferă o formare generală în gestiune (include discipline ca finanțe, strategie, marketing, gestiunea resurselor umane, contabilitate, control de gestiune etc.) licențiatilor în drept, inginerie, litere sau alte domenii.

În ultimele decenii, învățământul universitar din domeniul științelor de gestiune a suportat câteva mutații majore, una dintre ele fiind *masificarea*, deoarece acesta a devenit accesibil unui număr tot mai mare de studenți. Aceasta se explică prin faptul că astăzi profesii cum sunt cele de contabil,

funcționar public sau din sfera comercială nu mai pot fi practicate fără studii superioare, ca acum 40-50 de ani. Apoi, complexificarea afacerilor a dus la apariția de profesii noi, care necesită o pregătire superioară, cum sunt cele de analist financiar, specialist în marketing, actuar, expert contabil, auditor financiar etc. În plus, există o cerere pentru profesiile din domeniul gestiunii afacerilor pe piața forței de muncă și se știe că șomajul este mai redus în rândul celor cu o pregătire universitară.

Pe de altă parte, „masificarea” învățământului superior se poate justifica și prin politicile guvernamentale de temporizare a șomajului deoarece se pare că întreținerea unui student, într-o universitate publică, este un cost mai eficient, sub raport social, decât costul cu întreținerea unui șomer. Însă, aceasta este o problemă a universităților europene, dacă avem în vedere și aprecierea profesorului Ash de la Oxford University (2005), care consideră că „la ora actuală, ne confruntăm cu ceea ce eu aș numi criza universităților europene. Marea majoritate sunt supraaglomerate, fondurile de finanțare sunt extrem de sărace, iar profesorii sunt din ce în ce mai presați de stat să scoată studenți pe bandă rulantă. Mediul academic a devenit un fel de industrie de producție în masă!”. Apoi, finanțarea în funcție de numărul de studenți (în universitățile publice fondurile bugetare sunt alocate în funcție de numărul de studenți, iar locurile cu taxă sunt finanțate de studenți) nu duce neapărat la un sistem competițional în interiorul universității deoarece finanțarea universității depinde de numărul studenților aflați în sistem, menținuți adesea prin scăderea exigenței și a calității pregătirii profesionale, situație ce atrage o inflație de licențiați.

Mănat de criteriul eficienței, învățământul universitar, botezat acum *McUniversity* (Ritzer, 2003) a trecut la standardizarea muncii universitare. Un exemplu este examinarea prin test grilă, cu variante multiple de răspuns sau, mai simplist, cu o variantă de răspuns care tinde să înlocuiască examinarea clasică, orală sau scrisă, prin care examenul era oarecum personalizat dar care necesita un consum mare de muncă și considerat ineficient. Examenul de tipul „bifați răspunsul corect” (testul grilă) permite o evaluare rapidă, care poate fi făcută chiar de asistenți sau de calculator, examinarea fiind mai eficientă pentru profesori, care câștigă timp pentru activități cum sunt scrisul și cercetarea științifică. Și studenții par

să benefieze de avantajele acestui sistem deoarece testul grilă ușurează studiul, pe baza unei bibliografii precise (se editează chiar culegeri „standardizate” de teste grilă care permit autocontrolul, prin indicarea răspunsurilor corecte) și se diminuează subiectivismul în evaluare. Odată cu apariția testului-grilă, examenul a devenit foarte *previzibil* deoarece studentul care susține un astfel de examen știe că o întrebare este urmată de patru sau cinci răspunsuri din care poate să intuiască unul sau mai multe răspunsuri corecte.

Specialiștii sunt de acord că una din limitele universității *mcdonaldizate* este *accentul pus pe cantitate în detrimentul calității*: „accentul se pune pe câți studenți – sau produse – pot fi trecuți prin sistem și ce calificative obțin, nu pe ce au învățat sau pe deprinderea de a învăța”. Universitățile tind să devină uzine care livrează titluri cum sunt cele de „licențiat în economie”, „masterat în administrarea afacerilor: MBA” sau „doctor în economie”, titluri utile nu doar pentru a obține un post pe piața muncii, dar afișate tot mai frecvent ca o etichetă pentru a convinge în privința competenței celui care le deține.

De asemenea, factorii cantitativi sunt importanți și în cercetarea științifică din universități, deoarece criteriile de angajare sau promovare în mediul academic urmăresc mai curând numărul de materiale publicate decât calitatea lor. Aceasta are drept consecință „fie publicarea unor lucrări care nu sunt de cea mai bună calitate, insuficient elaborate, fie publicarea, cu variații minime, a aceleiași idei sau descoperiri” (Ritzer, 2003).

Cursurile cu un număr mare de studenți, condiționate strict de orar, examinarea standardizată, limitarea la maximum a interacțiunii dintre profesor și student instituie în mediul universitar „o atmosferă de fabrică”, unde „studenții nu se pot simți altfel decât asemenea unor obiecte în care se toarnă cunoștințe în timp ce se mișcă de-a lungul unei linii de asamblare ce furnizează informații și acordă titluri universitare”. Însă, după aprecierea lui Ritzer (2003), chiar dacă multe din aspectele *mcdonaldizării* se regăsesc și în spațiul universitar, care presupune uniformizare, punerea accentului pe aspectele cantitative și previzibilitatea proceselor în scopul eficientizării sistemului, totuși spațiul universitar „nu este tot atât de *mcdonaldizat* ca, să spunem, restaurantul fast-food. De exemplu, foarte puține dintre contactele umane sunt scenarizate. Există prelegeri care pot fi uniforme, dar este o

mare diferență între a-ți folosi în mod repetat propria prelegere și utilizarea unui scenariu elaborat de altcineva. De asemenea, angajații universității, în special profesorii, au un comportament mai puțin previzibil în comparație cu angajații restaurantului fast-food”.

Un alt aspect este legat de calitatea pregătirii și talentul celor care fac cercetarea și urmează o carieră academică în domeniul economic și al gestiunii afacerilor. Este avansată ideea că cercetarea și învățământul superior din domeniul economic nu mai reprezintă un domeniu de atracție pentru (unii) absolvenți talentați deoarece în Statele Unite „băncile de plasament și cabinetele de consultanță au oferit, în anii 1990, studenților celor mai străluciți salarii de pornire care depășesc în mod evident salariul unui profesor titular (...) și Wall Street furnizează din ce în ce mai mult tinerilor economiști ocazia de a combina satisfacția profesională cu o bună remunerație, îndeosebi dacă ei sunt preocupați de macroeconomie și piețe” (Problèmes économiques, nr. 2637/1999).

Mutații au loc și în maniera de a face cercetare în domeniul economic. Dacă „în economie cercetările originale sunt, mai frecvent decât în științele naturii și îndeosebi în medicină, opera unui individ și nu a unei echipe”, această situație se schimbă deoarece în revistele specializate de economie articolele au din ce în ce mai frecvent mai mulți autori.

În ce privește criteriul de validare al *științificității* unei teorii în domeniile economic și al științelor de gestiune, aceasta depinde de *poziția epistemologică* asumată de autor și de școala la care se raportează. Însă, în ultimă instanță, o teorie economică se verifică prin modul cum influențează practica socială. Academia regală de științe a Suediei nu acordă premiul Nobel autorilor de teorii economice recente. Cel mai frecvent, laureații premiului Nobel pentru economie sunt autori care au trecut de mult de apogeul carierei lor. Aceasta deoarece, în economie, „se pare că teoriile trebuie să reziste la proba timpului pentru ca autorii lor să fie recompensați. Vârsta medie a unui laureat în economie este de 67 de ani, pe când în fizică sau în chimie ea este de 52 de ani. Această diferență este fără îndoială legată de natura particulară a economiei ca știință socială, validarea unei teorii neputând fi corect apreciată decât după mai mulți ani” (Van Gompel, 1999). Este exemplificator cazul lui Coase⁽²⁾, laureat al premiului Nobel pentru

economie în 1991 pentru descoperirea costurilor de tranzacție și a drepturilor de proprietate și efectele lor asupra structurii instituționale și funcționării economiei, care arăta „... cam acestea erau ideile pe care le susțineam în articolul din 1937. (...) Aveam 21 de ani și eram extrem de optimist. N-aș fi crezut însă că, după 60 de ani, aceste idei aveau să-mi aducă Premiul Nobel pentru economie. Și e o experiență deosebită să fii răsplătit la 80 de ani pentru ceea ce ai realizat la 20” (Coase, 1991).

2. Învățământul universitar de gestiune din România: între nevoile de legitimare instituțională și afirmare intelectuală

În România, fenomenul *mcdonaldizării* învățământului superior din domeniul economic (și al științelor de gestiune, deși nu sunt recunoscute oficial) s-a declanșat după 1990, într-un ritm foarte susținut, deși la un interval de câteva decenii față de fenomenul similar din țările dezvoltate, fenomen care a cunoscut o anumită procesualitate. Acest lucru era necesar dacă avem în vedere decalajul important față de țările occidentale în ce privește indicatorul „numărul de studenți la 100.000 de locuitori”⁽³⁾, cât și noile oportunități create de trecerea de la economia planificată, de tip sovietic, la o economie de piață. Dezvoltarea învățământului superior românesc din domeniile economiei și gestiunii afacerilor s-a făcut mai ales sub aspect cantitativ, prin creșterea numerică a facultăților de profil, de stat și private, dar fără ca acestea să aibă totdeauna și o acoperire calitativă corespunzătoare în ce privește pregătirea corpului profesoral și logistica aferentă (dotarea cu biblioteci, laboratoare, spații de învățământ etc.) și care să asigure șanse egale pentru toți, de vreme ce numărul studenților proveniți din mediul rural rămâne unul puțin semnificativ.

În general este acceptat faptul că „Universitatea”, ca instituție socială, trebuie să aibă un dublu rol: să *depoziteze și să vehiculeze informație științifică*, dar să și *creeze știință*. Distincția dintre vehicularea de cunoștințe și cercetarea științifică care generează cunoștințe noi este sesizată cu multe decenii în urmă de filosoful Ortega y Gasset, care arăta că „nu înseamnă știință ... nici să explici sau să înveți conținutul unei științe. În înțelesul ei propriu și autentic, știință este numai investigația: a-ți pune probleme, a lucra pentru a le rezolva și a ajunge la o soluție”, iar „a cerceta înseamnă a descoperi un

adevăr, sau opusul său, a demonstra o eroare” (Ortega y Gasset, 1999, p. 56). De altfel, în lumea academică occidentală se face distincția între universitățile de formare profesională și cele axate mai ales pe cercetarea științifică, funcția de cercetare a universității devenind din ce în ce mai importantă.

Universitățile sunt denumite în noua economie a informației ca *fabrici de cunoaștere*. De aceea, schimbarea manierei de învățare trebuie să plece de la predare, de la actuala formulă a „cursului magistral”, unde profesorul „toarnă”, respectiv dictează o sumă de cunoștințe care mai apoi sunt reproduse la examen, către un curs care să învețe studentul să folosească informația. Care este drumul de parcurs al universității, inclusiv al celei din domeniul științelor de gestiune? Un răspuns ni-l dă John Searle, profesor de filosofie la University of California at Berkeley, care consideră că „Orice universitate bună este elitistă, exact în sensul în care echipele de fotbal profesionist nu pot fi decât elitiste. Echipele se zbat să angajeze cei mai buni antrenori, să recruteze cei mai buni jucători și să facă să dea tot ce pot. Universitățile sunt amatoare de profesori și de studenți străluciți, pe care să-i înhame la o muncă de ocași. Educația superioară nu poate fi decât elitistă, fiindcă esența ei este căutarea perpetuă a calității intelectuale. Altfel, universitățile s-ar transforma în școli comerciale sau în agenții de asistență socială. Ele nu-și pot permite luxul să ignore câteva axiome de bază: unele cărți sunt bune, altele sunt proaste; anumite persoane sunt mai inteligente ca altele; există teorii adevărate și teorii false; ideile pot fi originale sau nu etc.”. Deci, un prim comandament și pentru învățământul universitar de gestiune ar fi căutarea *excelenței*, caracterizată prin vehicularea și producerea de informație științifică de înaltă calitate.

Însă, la ora actuală, în România, *științele de gestiune* nu sunt recunoscute instituțional, totul fiind acoperit de apelativul „economic”. Este adevărat, unele facultăți care se numeau „de științe economice” și-au schimbat denumirea în *economie și administrarea afacerilor*, vrând astfel să iasă din schema tradiționalistă, încercând timid, de la nivelul autonomiei locale, să pună în evidență autonomizarea unui nou domeniu – *administrarea afacerilor*, respectiv „*științele de gestiune*” (vezi cazul Facultății de economie și administrarea afacerilor din cadrul Universității „Al. I. Cuza” din Iași și al celei de la Universitatea din Craiova; la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca există

Facultatea de științe economice și gestiune a afacerilor; Facultatea de administrarea afacerilor – cu predare în limbi străine, din cadrul ASE București ...).

Optica după care „totul este economic, chiar dacă știința economică nu este peste tot“, face abstracție de faptul că domeniul denumit „știință economică“ a suferit în ultimele decenii asemenea mutații încât astăzi a impus autolegitimarea unui alt câmp al cunoașterii științifice: științele de gestiune. Distincția dintre *economie* și *gestiune* este trasată foarte sugestiv de Herbert Simon (1982), care arăta: „Economia a descoperit instituția pieței, mecanismele prețului ca proces de reglare a pieței (...). Gestiunea a descoperit instituția organizației formalizate, mecanismele de autoritate și de influență interpersonală pentru asigurarea coordonării și planificarea, ca mijloc de luare a deciziilor. Întreprinderea a devenit frontiera (...) dintre economic și gestiune.“ Rolul actual al teoriei economice este diferit față de suportul teoretic al științelor de gestiune, deoarece, „la nivel microeconomic, economistul nu este consilierul întreprinzătorului (...). Teoreticianul microeconomiei apare, cel mai adesea, ca un cercetător privind fundamentele cele mai abstracte ale științei economice, conceptele de bază, pure de orice finalitate practică“, pe când „rolul teoreticianului în gestiune este de a elabora instrumentele unei acțiuni operaționale“ (Lorino, 1989).

Deci, asistăm la o reconfigurare a câmpului disciplinar al *științelor economice* (*economics*, în engleză), care se ocupă de studiul fenomenelor la nivel micro și macroeconomic, pure de orice finalitate practică pe când *științele de gestiune* (*management sciences*, în engleză) oferă suportul teoretic pentru instrumentele practice de gestiune ale unei organizații. Astăzi, în țările occidentale domeniile ca finanțe, contabilitate, marketing, gestiunea resurselor umane, management etc. sunt considerate ca aparținând științelor de gestiune. Baza teoretică a științelor de gestiune s-a format din recombinarea unor fragmente din diverse discipline cum sunt economie, sociologie, drept etc. într-o nouă interpretare, la care s-au adăugat ulterior propriile paradigme. Însă, actualmente, în România, pregătirea doctoratului – forma cea mai înaltă de pregătire profesională și de cercetare instituționalizată, se face exclusiv în științe economice, care cuprind domeniile: economie, management, marketing, finanțe, contabilitate, cibernetică și statistică economică și relații economice internaționale. De o manieră aproximativă aceste domenii de doctorat corespund cu principalele facultăți din cadrul ASE București.

Pentru a urma tendințele din țările vest-europene, în perioada (imediat) următoare este necesară și o revedere a cadrului care reglementează învățământul superior și cercetarea științifică prin recunoașterea științelor de gestiune, alături de alte măsuri care să accentueze aspectele calitative ale învățării și producerii de cunoștințe în acest domeniu.

Note

- (1) Unele dintre ideile acestui studiu au fost prezentate în cadrul Simpozionului „Contabilitate și informatică de gestiune”, ediția a VI-a, 18-19 noiembrie 2005, ASE București
- (2) R.H. Coase a publicat în 1937 articolul „Natura firmei”, pe baza unor idei originale expuse inițial în corespondența sa din 1932, pe când avea 21 de ani
- (3) O statistică a UNESCO-CEPES despre învățământul universitar din țările centrale și sud-est europene arăta

că în anul universitar 2003-2004 România se situa la baza inferioară a clasamentului, cu 2.856 de studenți la 100.000 de locuitori, fiind luat în considerare atât numărul de studenți din sistemul învățământului de stat, cât și din cel privat, fiind devansată de Bulgaria, cu 2.929 de studenți, și Croația, cu 3.341 de studenți, și cu mult în urma unor țări ca Ungaria, cu 4.034 de studenți, Polonia, cu 4.843, Slovenia cu 5.229 etc. (vezi www.cepes.ro)

Bibliografie

- Ash, T. G., Lepenies, W., „Noua și vechea Europă – o convorbire între Timothy Garton Ash și Wolf Lepenies la 10 ani de la înființarea Colegiului Noua Europă”, *Dilema veche*, nr. 96/18-24 noiembrie, 2005, pp. 10-11
- Ben Kahla, K., „De l'utilité de la recherche en Sciences de Gestion: quelques aspects épistémologiques et sociologiques”, in *Questions de méthodes en Sciences de Gestion*, Editions EMS, 2002, pp. 339-386
- Descargues, R., Grenier, C., „Vingt ans d'enseignement de la comptabilité”, *Comptabilité-Contrôle-Audit*, 1999, pp. 137-154
- Ionașcu I., (2003). *Dinamica doctinelor contabilității contemporane. Studii privind paradigmele și practicile contabilității*, Editura Economică, București
- Lorino, Ph. (1989). *L'économiste et le manager*, Edition La Découverte
- Ortega y Gasset, J. (1999). *Misiunea Universității*, Editura Univers
- Ritzer, G. (2003). *Mcdonaltizarea societății*, traducere de V. Vușcan, Editura comunicare.ro
- Searle, J., „Există o criză a învățământului universitar?”, traducere de Monica Spriridon, *Secolul 20*, nr. 7-8-9, 1999, p. 201-207
- Van Gompel, J., „Qui sont les prix Nobel ?”, *Problèmes économiques*, nr. 2637, 1999, pp. 1-3
- Williason, O.E., Winter, S.G. (editori) (1997). *Natura firmei. Origini, evoluție și dezvoltare*, traducere, Editura Sedona